

Güntay Gəncalp

Səfəvilər

İkinci nəşr

QANUN NƏŞRİYYATI

“Səfəvilər” Azərbaycan və ümumilikdə türk tarixinin ən çox mübahisə doğuran dövrlərindən birinə fərqli baxış təqdim edən tarixi-tədqiqat əsəridir. Güntay Gəncalp Səfəvi dövlətinin meydana çıxmasını yalnız hökmdarların və müharibələrin tarixçəsi kimi deyil, dini, siyasi və ideoloji proseslərin qarşılıqlı təsiri fonunda araşdırır.

Şeyx Səfiəddindən Şah İsmayıl, Çaldıran savaşından Şah Təhmasib dövrünə, şüubiyyə hərəkətindən dini institutların formalaşmasına qədər geniş bir tarixi xətti izləyən müəllif Səfəviliyin Azərbaycan, Anadolu və türk dünyasının sonrakı inkişafına təsirini sorgulayır. Kitab müxtəlif tarixi mənbələrə müraciət etməklə yanaşı, ənənəvi tarix təsəvvürlərini də müzakirəyə açır.

Heç bilənlə bilməyən bərabər olurmu?

Qurani-Kərim 39-cu surə (Zumər), 9-cu ayət.

Tarix üzərinə tək tərəfli yanaşmalar və ona mədhiyyələr yağdırmalar, tarix bilincinin inkişafını önləyərək düşüncə imkanlarını qısıtlamışdır. Bu əsərdə Türk tarixi üçün bilinməyən “şüubiyə”nin fəaliyyəti üzərində durulmuş, Səfəvilərlə şüubiyə hərəkatının əlaqələri geniş ölçüdə araşdırılmışdır. Kitabda Səfəvi kimliyinin doğuşu və iqtidara yüksəlişi bir çox qaynaqlar araşdırılaraq incələnilib dəyərləndirilmişdir.

İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz.....	9
Giriş.....	28
İslam tarixində məzhəblərin doğuşu	35
Şeyx Səfiəddin Ərdəbilli	82
Anadoluda durum.....	99
Şeyx Cüneyd Anadoluda	111
Şeyx Heydər dönəmi	118
Şah İsmayıl.....	130
Şüubiyə.....	144
İsmayılın meydana çıxması.....	172
Təbrizin işğalı.....	177
Səfəvi dövlətinin tətbiqatı	200
Yeni savaqlar.....	208
Türküstan saldırıları	240
Çaldıran savaqlına doğru	253
Çaldıran savaqlı	267
Çaldıran savaqlı sonrasında	280
Sultan Səlimin Misiri işğal etməsi	284
Şah Təhmasib	291
Mollalıq qurumunun ortaya çıxması	298
Səfəvilərin sonu.....	332
Son söz	340
“Səfəvilər” kitabına tamamlama	343
Qaynaqlar	355

ÖN SÖZ

Tarix yazarlığı bir aydınlanma hərəkətdir. Keçmiş və indiki zamanı aydınlığa qovuşdurma çabasıdır. “Aydınlanma nədir?” sorusunu soran Kant düşüncələrini açıqlayaraq bu sualı özət olaraq ağılın istifadəsi şəklində cavablamışdı. Aydınlanma geniş anlamı ilə həm də tarixi aydınlatmaqdır. Çünki tarixdən gələn dürtülər günümüzdə insan ağılını öz basqısı altında tutaraq ağıl düzənəyinin (mexanizmasının) çalışmasını öz etkisi altına almaqdadır. Batıda Renesansla başlayan sürəc tarixdəki olumsuzluqların indiki zamanı əsir almaması yönündə çalışmaları bütünü olmuşdur. Bu nədənlə tarixi aydınlatmaq insan ağılının görümlərindən biri olsa gərək. İnsan qurtuluşu, dolayısıyla tarixin qurtuluşu ilə mümkündür. Keçmiş zamanlarda bəsit inancların karizmatik öndərlərinin uyquladıqları yaşam biçimi sonsuza qədər insan həyatını öz etkisi altına almalıdır. Dini mətnlər üzərinə yapılmış olan açıqlamalar hər zaman ağılın yarqısına açıq olmalıdır. Olmazsa, bütün dövrlər keçmişdəki bəlli bir dövrənin əsarətində bulunur. Doğuda və batıdakı orta çağ qaranlığı da bu olmuşdur. Bütün dövrlər bəlli bir dövrənin əsarətinə keçmişdir.

Bu açıdan tarix yazarlıq, yalnızca zamanlama sırasıyla olayların ard-arda düzüşümü deyildir. Tarix yazarlıq bunun

yanı sıra bir də insan aqlının tarixiliyini göz önündə bulunduraraq aydınlanma görəvinə də üstlənəlməlidir. Aydınlanmanın tək yolu soru sormaqdır. Çünkü böyük həyəcanlarla qurulmuş olan sistemlər öz içində qapanmışlığı arxasınca gətirər. Toplumsal quruluşlar bu şəkildə olmuşdur. Sovet devrimindən tutmuş başqa quruluşlara qədər bənzər yazqı yaşamışlar. Səfəvilik də, Osmanlılıq da qapanmışlıq içində davam edən sistemlər olmuşlar. Osmanlı qapanmışlığı ortadan qaldırılmışdır.¹ Ancaq Səfəvi qapanmışlığı çox güclü bir şəkildə davam etməkdədir. Həm düşüncələrdə, həm gələnlərdə, həm də sosial-siyasi bir düzən olaraq İran ortamında davam etməkdədir. Bu qapanmışlıq davam etdikcə də heç bir qurtuluş söz qonusu olamaz.

Qapanmışlıq heç bir zaman insan tərəfindən açılmaz. Yalnız insan çabası olmadan da kəndi başına açılmaz. Qapanmışlığın açılması üçün necə hazırlıq yapıla bilər? Hər halda suallardan qaçaraq deyil, soru soraraq bu qapanmışlığın açılmasına olanaq sağlamaq olar. Soru sormaqla qapanmışlığın içində nəyin egəmənləndiyini düşünməkdir.² Bu açıdan tarix fəlsəfəsinin əsas amacı tarixi aydınlatmaq, tarixə işıq tutmaqdır. Tarixi oluşturmaq və ya tarixi yəni-dən qurmaq deyildir. “İşıq aydınladır, oluşturmaz.”³ Keçmişin doğrularını kəşf etmək və doğru olmayanları ifşa etmək, yalnız bu işıq dolayısıyla mümkün ola bilər. Bu açıdan tarix, keçmiş olayların bitmişliyi haqqında bilgidən

¹ Cəmil Məriç bir neçə əsərində, özəlliklə “Sosyoloji notları” əsərində Osmanlının öz qapanmışlığının qaranlığında boğulduğunu söylər.

² Ünal Nalbantoğlu “Martin Heidegger ve modern çağ” İmge kitabevi 1997 s. 24.

³ Eyni qaynaq s. 25.